

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE TRABZON'DA BİR ŞİRKETLEŞME TEŞEBBÜSÜ: ENVÂR-I VICDAN KOLLEKTİF ŞİRKETİ

*Melek ÖKSÜZ**

ÖZ

II. Meşrutiyet döneminde ülke ekonomisinin gelişmesi şirketleşme ile eşdeğer görülmüş olup bu dönemde İttihat ve Terakki Partisi'nin milli burjuvazi yaratma politikasının etkisiyle ulusal nitelikli şirketlerin kurulması hız kazanmıştır. Bu şekilde ülke çapında yaygınlaşan şirketleşme temayülü kısa sürede Trabzon'da da karşılık bulmuştur. İttihatçıların "milli" politikaları tabana yayma siyasetinde; basın-yayın organlarının gücünü ve etkisini fark ederek geniş ölçekte kullanma çabası, Trabzon'da 23 Ekim 1909'da yayın hayatına başlayan Envâr-ı Vicdan adlı haftalık siyasi, içtimai risaleyi de etkilemiştir. Zeyne'l-âbidin Efendi tarafından kurulan bu gazete, biri geçici yirmi altı maddeden oluşan bir talimatname çerçevesinde Envâr-ı Vicdan adlı kollektif bir şirkete dönüştürülmeye çalışılmıştır. Fakat anlaşıldığı kadarıyla bu girişim teşebbüsten öteye geçememiştir. Bu makalede, 19. yüzyıldan II. Meşrutiyet'e kadar olan dönemde Osmanlı Devleti'ndeki şirketleşme süreçleri izah edilerek, Trabzon'da yayımlanan *Envâr-ı Vicdan gazetesinin 21 Mayıs 1326* (3 Haziran 1910) tarihli nüshasında yer alan şirket talimatnamesi yorumlanarak tanıtılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Trabzon, Envâr-ı Vicdan Gazetesi, Şirket Talimatnamesi, II. Meşrutiyet Dönemi, Milli İktisat Anlayışı.

AN ENTERPRISE IN TRABZON DURING THE II. CONSTITUTIONAL PERIOD: THE OPEN COMPANY OF ENVÂR-I VICDAN

ABSTRACT

In the Second Constitutional Period, the Ottoman rulers began to identify economic development with incorporation, and increasingly established national corporations with the influence of the Committee of Union and Progress' policy of creating national bourgeoisie. Thus, these efforts in creating a national bourgeoisie and the increasing trend of corporationism soon found their repercussions among the public in Trabzon. The ruling party's policy of spreading national sentiments among the grassroots by using the power and effectiveness of the media also affected the weekly Trabzon newspaper, The

* Doç.Dr., KTÜ Edebiyat Fakültesi Tarih, TRABZON. moksuz@ktu.edu.tr

Lights of Conscience (Envâr-ı Vicdan), which was established on October 23, 1909. The attempts to transform this paper which was founded by Zeyne'l-abidin Efendi into an open company within a 26-item regulation, of which one is temporary, proved futile. This article presents and analyses the company regulation draft of the Envâr-ı Vicdan newspaper dated 21 May 1326 (3 June 1910) by referring to the process of incorporation in the Ottoman Empire from the beginning of the 19th century up to the Second Constitutional Period.

Keywords: Trabzon, Envâr-ı Vicdan Newspaper, Company Regulation, II. Constitutional Period, National Economy Policy

Giriş

19. yüzyılda İngiltere ile imzalanan 1838 tarihli Balta Limanı Antlaşması Osmanlı ticaretindeki devlet kontrolünü kısmen kaldırmış ve ülke Avrupa mallarına açık bir pazar haline gelmiştir.¹ Böylece zaten yeterli düzeyde olmayan Osmanlı sanayisinin çöküşü hızlanmıştır. Bu anlaşmanın diğer bir etkisi de büyük limanlarda yerleşik Avrupalı tüccar sayısının artması sonucu şirketler kurulmaya başlanması olmuştur.² Dolayısıyla yeni bir ticari ve ekonomik düzen ortaya çıkmıştır. Bu yeni düzenin hukuki esaslarını belirlemek için de bir dizi kanunlar çıkarılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan önce şirketleşme, İslam şirket hukuku çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.³ Şirket-i mudaraba⁴ diye ifade edilen ortaklıklar ile ilgili davalar başlangıçta şeri mahkemelerde halledilirken 19. yüzyılda batı ile ticaretin gelişmesi ve yeni ticaret anlaşmalarının yapılması ile eski fonksiyonunu yitirmiştir.⁵ Dolayısıyla pek çok alanda olduğu gibi ticari alanda da kanunlar tercüme edilerek problemler batı hukukuna göre tanımlanmaya ve çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu durum bürokratik birtakım düzenlemeleri gerekli kılmıştır. 1839 yılında Ticaret Nezareti'nin kurulması bu açıdan önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. 1840 yılında ise Nezarete bağlı olarak Ticaret Mahkemesi (Ticaret Meclisi) açılarak bundan böyle ticari

¹ Mübahat S.Kütükoğlu, *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisâdi Münasebetleri (1580-1850)*, Ankara 2013, s.119-191; Seyfettin Gürsel, "1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C:3, İstanbul 1985, s.688-690.

² Ramazan Balcı-İbrahim Sırma, *Ticaret ve Ziraat Nezareti- Memalik-i Osmaniye'de Osmanlı Anonim Şirketleri*, İstanbul 2012, s.17.

³ İslam şirket hukuku için bkz. Osman Şekerci, *İslam Şirketler Hukuku-Emek-Sermaye Şirketi(el-Mudaraba)*, İstanbul 1981, s.81-356; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuka İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C:7, İstanbul (ty), s.57-207.

⁴ Klasik dönem Osmanlı şirket kültürü hakkında bkz. Fethi Gedikli, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Mudarabe Uygulaması*, İstanbul 1998. Ayrıca bkz. Murtaza Köse, "Tarihi Süreçte Şirketler ve Fonksiyonları", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 16, S: 50, (Kış 2012), s.273-277; Murat Çizakça, *İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*, Çev. Şehnaz Layikel, İstanbul 1999, s. 4-6.

⁵ H. Avni Şanda, *Türkiye'de İlk Sermaye Şirketleri (1860-1918)*, İstanbul 1967, s.1-2.

işlerle ilgili davalara bakma görevi bu mahkemeye verilmiştir.⁶ 1850 tarihinde de Fransız Ticaret Kanununun bazı maddelerinin Türkçe'ye çevrilmesiyle Ticaret Kanunnamesi çıkarılır. Şirketlere ilişkin düzenlemeler getiren bu kanuna göre şirketler genel olarak ticari şirket ve adi şirket (şirket-i muvakkata) olarak ikiye ayrılmıştı. Ticari faaliyetleri yapmak üzere kurulan ortaklıklar ticaret şirketi, diğer ortaklıklar ise adi şirket adını almıştı. Kanunname ticari şirketleri kollektif, komandit ve anonim şirketler olarak üçe ayırmıştı.⁷

1850 tarihli kanunname, batı hukuk anlayışına göre atılmış önemli bir adımdı.⁸ Böylece ticaret ve şirket hususlarındaki şeri hukuka dayalı kurallar, yerini yavaş yavaş batı hukuku verilerinin ölçü olarak alındığı yeni uygulamalara terk etmeye başladı.⁹ Ancak bu kanunnamede sadece şirket türleri tanımlanmıştı ve ilgili maddeler yetersizdi.¹⁰ Oysa sermaye çağının gereklerinden olan kredi, sözleşme vb. düzenlemeler mevzuatta ayrıntılarıyla yer almalıydı. Dolayısıyla kanunlardaki noksanlık ve buna bağlı kurumsal yetersizlik uygulamada önemli sorunlar ortaya çıkmasına neden oldu.¹¹ Bu yüzden ek kanun ve tüzükler yayınlanarak bu eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır.¹²

Şirket meselesine Kânûn-ı Esâsî'de de yer verilmiş ve 13. madde bu konuya tahsis edilmiştir. Burada "*Teba'a-i 'Osmâniye nizâm ve kânun dâire-*

⁶ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, İstanbul 1993, s.127-133.

⁷ Ali Akyıldız, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri- "Ottoman Securities"*, İstanbul 2001, s.21; Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat-1908-1918*, İstanbul 2012, s.128-129; Balcı- Sırma, *a.g.e.*,s.19. Kollektif şirket, iki veya daha fazla kişinin aralarında sözleşmesi ve genel bir isimle ortakların tamamını içine almasıyla oluşur. Bu tür şirketler, ortaklardan birinin veya ikisinin isimlerine nispetle isimlendirilir. İmza yetkisi olan ortakların imzaladığı senetlerin içerdiği bütün taahhüt ve sözleşmeler aynı zamanda şirket ortaklarını da bağlar. Komandit şirket birbirine kefil olan ve sadece sermaye koyan ortaklardan meydana gelir. Bu şirket türünde de şirketin ismi, ortaklardan birinin veya birkaçının ismini ihtiva edebilir. Ancak yalnızca sermaye koymak suretiyle ortak olanların ismi, şirketin unvanında yer almaz. Bunlar verdikleri veya katılmayı taahhüt ettikleri para oranında şirketin kar ve zararına ortak olup şirket idaresinde görevlendirilemezler. Anonim şirketler ise hiçbir hissedarın ismi zikredilmeksizin hisse senedi çıkararak teşekkül eden ticari kuruluşlardır. Bu tür şirketlerin idaresi, geçici bir süre için görevlendirilen ve tayin ve azilleri mümkün olan yöneticiler tarafından yürütülür. Ortaklar veya şirketle ilgisi olmayan kişiler arasından seçilebilen söz konusu yöneticiler, şirketin taahhütlerinden ve borçlarından değil sadece işlerinin idaresinden sorumludur. Hissedarlar koydukları sermaye oranında şirketin kar ve zararına ortaktır. Akyıldız, *a.g.e.*,s.21-22. Ayrıntılı bilgi için bkz. Necati Tüzün, *Şirketler Hukuku Dersleri*, Ankara (t.y.), s.27-179.

⁸ Toprak, *a.g.e.*, s.128.

⁹ Akyıldız, *a.g.e.*, s.21. Ancak bundan sonra çoğunlukla olmasa da ortaklık ilişkilerini şeri anlayışla düzenleyen mevzuat kısmen varlığını korumuştur. Mesela "şirket-i mudarebe" denilen ortaklıklarla ilgili sorunlar şeri mahkemelere götürülmeye devam etmiştir. Şanda, *a.g.e.*, s.1-2.

¹⁰ E. Hirsch, "Ticaret Kanununun İslahı Hakkında Fikirlerim", Çev. Halil Arslanlı, *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Yıl:3, S:12, (1937), s.482.

¹¹ Toprak, *a.g.e.*,s.152.

¹² Akyıldız, *a.g.e.*,s.22; Toprak, *a.g.e.*, s. 129.

sinde ticâret ve san'at ve felâhât için her nev' şirketler teşkiline me'zûndur" denilerek Osmanlı tebaası olan herkesin müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın kanun ve nizamla uygun olarak şirket kurabileceği belirtilmekteydi.¹³

1882 yılında "Anonim Şirketler Nizamname-i Dâhilisi" çıkarılmış ve bütün şirketlerin buna uyması zorunlu tutulmuştu.¹⁴ Ardından 1887 de yeni bir nizamname yayınlanmışsa da yabancı sefaretler tarafından kapitülasyonların ihlali olarak görüldüğünden geri çevrilmiş ve bu nedenle yürürlüğe konulamamıştır.¹⁵

Şirketleşme konusundaki gecikmenin en önemli nedeni olarak şirketlerle ilgili mevzuatın yetersizliği gösterilmektedir. Tüzel kişiliğin Osmanlı mevzuatına girmemiş olması ve ticaret eğitimine yeterince önem verilmemiş olması bu konuda diğer nedenler olarak sıralanabilir.¹⁶ Ayrıca Osmanlı ülkesinde faiz hadlerinin yüksek olması diğer bir nedendi. Nitekim Osmanlı tahvilatı, kâğıt ve madeni para spekülasyonu faiz haddini zaman zaman % 20'nin üstüne çıkarıyordu.¹⁷ Dolayısıyla sermaye sahipleri devlet tahvili gibi karlı ve garantili bir kazanç kapısı dururken paralarını hem daha düşük oranda kazanç elde edeceği ve hem de risk alacağı bir yatırım olan şirketlere yatırmayı tercih etmiyordu. Bu yüzden gayrimüslim unsurlar Avrupa'daki sermaye çevrelerinden % 4-5 gibi düşük faizlerle aldıkları uzun vadeli kredileri % 20'lere varan faizlerle ve çok daha kısa vadelerle devlete vererek daha fazla kazanç elde ediyordu.¹⁸

Şirket kurmanın önündeki engeller bu kadarla kalmıyordu. Nitekim yukarıda ifade edilen problemler aşılmış olsa dahi bu defa bürokratik engeller devreye giriyordu. Nitekim sermaye sahipleri küçük bir işletme açabilmek için dahi Ticaret Nezareti'ne başvurmak ve hükümetten izin almak zorundaydı. Bu

¹³ Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, İstanbul 2006, s.37; Toprak, *a.g.e.*, s.153; Akyıldız, *a.g.e.*, s.22; 19. Yüzyılın son çeyreğine doğru geldiğinde, Osmanlı aydınları şirketleşmeyi medeniyetin gereklerinden saymaya başlamışlardı. Sözelimi Basiretçi Ali Efendi'ye göre, insan "*meden-i bi't-tab*", yani varoluş itibarıyla medeni idi. Medeniyet ise öncelikle toplumsallaşma anlamına gelmekte idi. Toplumsallaşma ise belirli bir otoritenin yönetimi altında, hukuk içerisinde birlikte yaşama ve beraber iş yapabilme manasına gelmekteydi. Bu açıdan bakıldığında, bir toplumun şirketleşme becerisi onun medeni vasfını da ortaya çıkaracak mahiyette idi. Bkz. Ahmet Karaçavuş, "Temeddün'den Medeniyete (Civilisation): Osmanlı'nın İnsan Toplum ve Devlet Anlayışının Değişimi Üzerine Bir Deneme", *OTAM*, S: 37, (2015), s. 165-169.

¹⁴ İbrahim Sırma, "Osmanlı Anonim Şirketlerinde Kar Dağıtımı", *Akdeniz Üniversitesi, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C:3, S:2, (2011), s.117-136. Nizamname için bkz. Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, C:5, İstanbul 1995, s.2277-2284.

¹⁵ Toprak, *a.g.e.*, s. 153. Akyıldız bu tarihten önce de Osmanlı'da buna benzer tüzüklerin örneklerinin olduğunu belirtmektedir. Akyıldız, *a.g.e.*, s. 22-28.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Toprak, *a.g.e.*, s. 152-154.

¹⁷ Haydar Kazgan, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Şirketleşme*, 1999, s.35.

¹⁸ Akyıldız, *a.g.e.*, s.29.

durum özellikle taşrada şirket kurmak isteyen kişilerin imtiyaz alabilmek için birkaç ay İstanbul'da kalmalarını ve hatta birtakım işlemler için bazı görevlilerin memnun etmelerini gerektiriyordu.¹⁹

Bütün bu nedenlerin de etkisiyle Osmanlı ülkesinde yerli sermaye birikiminin olmaması özellikle Tanzimatçıların dikkatini çekmişti. Bu dönemde “sanayi güçlendirme operasyonu” adı altında bir dizi çalışmalar yapılmıştı.²⁰ Abdülmecit ülke ekonomisinin içinde bulunduğu zor durumdan kurtarılması için şirketleşmenin önemine vurgu yapmıştır.²¹

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında bugünkü anlamda adı şirketler kurulmuştu ancak bunlar genellikle belirli bir işi ortaklaşa yapmak için geçici sözleşme niteliğindedi.²² Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa örneğine göre kurulan ilk yerli anonim şirket, Şirket-i Hayriye²³ olmuş ve diğerleri bunu takip etmiştir.²⁴ 19. yüzyılda Osmanlı topraklarında faaliyette bulunan anonim şirketlerin büyük çoğunluğu imtiyazlı yabancı şirketlerdi. II. Meşrutiyete değin Şirket-i Hayriye ve Ziraat Bankası dışında yabancı sermayeye başvurmaksızın kurulmuş Osmanlı anonim şirketi hemen hemen yok gibiydi.²⁵

Osmanlı iktisadi ve sosyal hayatındaki olumsuzluklar devletin esnaf örgütlerine desteğini artırmasına neden olmuş ve 1860'lı yıllarda “İslah-ı Sanayi Komisyonu”²⁶ kurularak esnaf örgütlerini kooperatif şirketleri halinde örgütleme hamlesi başlatılmıştı.²⁷ Ayrıca ülkedeki yerli ve yabancı şirketleri teşvik edici bazı kararlar da alınmıştı. Bu doğrultuda imalat sanayiini teşvik amacıyla alınan kararlar arasında; kurulacak fabrikalara Avrupa'dan ilk defa getirilecek araç ve gereçler ile fabrikalarda üretilen mallar için aynı şekilde

¹⁹ Kazgan, *a.g.e.*, s.22-23, 48,79-80,160.

²⁰ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)”, *Tanzimat- Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Edt: Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, İstanbul 2012, s.719-721.

²¹ Murat Koraltürk, “Osmanlı Devleti'nde Şirketleşme, İlk Anonim Şirket ve Borsanın Kuruluşu”, *Osmanlı*, Edt. Güler Eren, C:3, Ankara 1999, s.443.

²² Toprak, *a.g.e.*, s.134.

²³ Ayrıntılı bilgi için bk. Murat Koraltürk, *Şirket-i Hayriye-1851-1945*, İstanbul 2007; Osman Nuri Ergin, *a.g.e.*, s.2288-2292.

²⁴ Diğer kurulan şirketler için bkz. Akyıldız, *a.g.e.*, s.94-301.

²⁵ Toprak, *a.g.e.*, s.135.

²⁶ Osman Nuri Ergin, *a.g.e.*, C:2, s.696-702; Adnan Giz, “İslah-ı Sanayi Komisyonu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C:5, İstanbul 1985, s.1360-1362.

²⁷ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s.304. İslah-ı Sanayi Komisyonu, dokuma ve dökme, saraçlar ve demirciler arasında şirketler kurulmasına teşebbüs etmiştir. Bkz. Şanda, *a.g.e.*, 5-7; Seyitdanlıoğlu, *a.g.m.*, s.725-727; İhsan Satış, “İslah-ı Sanayi Komisyonu ve Şirketlerin Teşekkülü: Debbağ Şirketi Örneği”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:9, S: 18, (2012), s.417-429.

vergi muafiyeti bulunmaktaydı.²⁸

Tanzimat döneminde sanayi konusunda önemli başarılar sağlanamasa da atılan adımlar ufuk açıcı olmuş ve bu konu sürekli gündemde tutulmuştu.²⁹ Dolayısıyla II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde tartışılan önemli konulardan birisi iktisadi meseleler olmuştu. Özellikle gazete ve dergilerde ticaretin önemi vurgulanmış ve şirketleşmeyi özendiren yazılar yazılmıştı. Bu yazılarda; ticaretteki gelişme ile şirketleşme arasındaki paralelliğe vurgu yapılarak çağdaş ticarete başarının şirketler sayesinde gerçekleşeceği belirtiliyordu. Bu nedenle büyük ticarethaneler ve fabrikalar için şirketler kurulması öneriliyordu. Nitekim memleketin gelişmesi için de şirketlerin önemine vurgu yapılmaktaydı. Kısacası 19. yüzyılda sanayi ve ticaretin gelişmesinin şirketlerle olabileceği belirtiliyordu.³⁰

Şirketleşmeyi ve bu şirketlerin ürettiği yerli ürünlerin satın alınmasını sürekli teşvik eden basın, milli sermayenin teşekkülünde ve yerli üretimin arttırılmasında da çok etkili bir rol oynadı. Aynı şekilde Hükümetin politikalarında da sermaye birikimi ve şirketleşme ağırlıklı bir yer teşkil etti. Bu dönemde 1882 tarihli iç tüzük örneğindeki yetersizliği ve iş hacmindeki büyümeyi öne sürerek şirket iç tüzüklerinin denetlenmesini kolaylaştıracak, bu hususta düzeni sağlayacak ve her şirkete uygulanabilecek yeni bir tüzük hazırlanması için de çalışmalar yapıldı. Dolayısıyla II. Meşrutiyetten sonra şirketleşme gözle görülür bir şekilde artmaya ve şirketler çoğalmaya başladı.³¹ Özellikle yeterli sermaye birikimine sahip olmayan Türk ve Müslüman müteşebbisler tarafından kurulan şirketler bu şuurun halka ulaştığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.³²

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan şirketler daha çok İstanbul merkezli olmakla birlikte Konya ve İzmir gibi önemli şehirler başta olmak

²⁸ Akyıldız, *a.g.e.*, s.28-29; A. Gündüz Ökçün, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İmalat Sanayii Alanında Verilen Ruhsat ve İmtiyazların Ana Çizgileri", *İktisat Tarihi Yazıları, Bütün Eserleri-3*, Ankara 1997, s.70-77, 83-84.

²⁹ Ömer Celal Sarc, "Tanzimat ve Sanayimiz", *Tanzimat-I*, Komisyon, İstanbul 1999, s.440; Edward C. Clark, "Osmanlı Sanayi Devrimi", Çev. Yavuz Cezar, *Tanzimat-Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Edt: Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanhoğlu, İstanbul 2012, s. 772.

³⁰ Söz konusu yazılar hakkında bilgi için bkz. Toprak, *a.g.e.*, s. 154-156.

³¹ Akyıldız, *a.g.e.*, s.33-36,81; Toprak, *a.g.e.*, s.135. II. Meşrutiyetin ilanını izleyen yıllarda sanayii teşvik amacıyla Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından iki kanun tasarısı hazırlanmıştır. Bkz. A. Gündüz Ökçün, "Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı, 1913", *İktisat Tarihi Yazıları, Bütün Eserleri:3*, Ankara 1997, s.26.

³² Akyıldız, *a.g.e.*, s.81. Anadolu'da iktisadi bakımdan giderek güçlenen Müslüman-Türk tüccarı ile toprak sahipleri, kendi aralarında kredi sorununu çözmek üzere ulusal bankalar halinde örgütlenme yoluna gitmişlerdir. A. Gündüz Ökçün, "1909-1930 Yılları arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar", *İktisat Tarihi Yazıları, Bütün Eserleri:3*, Ankara 1997, s.219,213-278.

üzere Anadolu'da da oluşturulmaya başlandı.³³ Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin taşra teşkilatları bu gelişmeye öncülük ettiler. Nitekim Cemiyet, taşra eşrafını örgütleyerek ticarete ve şirket kurmaya yönlendirdi. Üretici, esnaf ve küçük tüccar şirket çatısı altında bir araya getirilerek ülkede ticaret ve sanayinin gelişmesine ortam hazırlandı ve büyük bir potansiyel yaratıldı.³⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin "milli iktisat" politikaları³⁵ ve milli şirketlerle ilgili olarak takip ettiği siyaseti çerçevesinde özellikle yerli sermayenin teşekkülü ve milli bir burjuvazinin ortaya çıkarılması için gerekli ortamın hazırlanmasına çalışıldı.³⁶ Ayrıca İttihatçılar "Birleşmeden kuvvet doğar" diye halkı anonim şirketler kurmaya teşvik ederek milli sermaye birikimi sağlamak için propaganda yapmışlardır.³⁷

Trabzon'da Şirketleşme

Tarihin ilk devirlerinden itibaren ticari açıdan önemli bir konuma sahip olan Trabzon³⁸ Küçük Kaynarca Anlaşması(1774) ile Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması sonucunda önemli bir ithalat ve ihracat merkezi haline gelmiştir.³⁹ Doğu-batı ticaretinde kavşak durumunda olan Trabzon şehri ve limanı yerli ve yabancı tüccar için adeta cazibe merkezi olmuş ve bu gelişme beraberinde şehirde birçok şirketin kurulmasını sağlamıştır.⁴⁰ Yabancı şirketlerin yanı sıra yerel müteşebbisler tarafından da şirketler kurulmaya başlanmıştır. Trabzon'un esnaf ve tüccarı belli bir ekonomik potansiyele sahip

³³ II. Meşrutiyet sonrası Konya'da kurulan şirketler için bkz. Ahmet Atalay, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Konya'da Şirketleşme ve Millî Bankacılık Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2010, s.89-252.

³⁴ Akyıldız, *a.g.e.*,s.82.

³⁵ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde İktisadî Düşünce", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C:3, İstanbul 1985, s. 635-640.

³⁶ Akyıldız, *a.g.e.*, s.82.

³⁷ Şanda, *a.g.e.*,s.8-9.

³⁸ Mehmet Tezcan, "İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla kadar İpek Yolu Ticareti'nde Trabzon'un Yeri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*,C:1,Trabzon 2002, s.81; Şerafettin Turan, "Karadeniz Ticareti'nde Anadolu Şehirlerinin Yeri", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, s.153; Mustafa Safran,"XII. ve XIV. yy'da Karadeniz Limanlarının Ticari ve Tarihi Önemi", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, s.459; Münir Atalar, "XIII. Ve XIV. Yüzyıllarda Karadeniz Ticaretinde Trabzon'un Yeri ve Önemi, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)*, Trabzon 2000, s.133-134; Yücel Öztürk, "XIII. ve XVII. Yüzyıllarda Karadeniz Ticareti", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S:97, s.114-116; İdris Bostan, "Karadeniz'in Dış Ticarete Kapalı Olduğu Dönemde Trabzon Limanı", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)*, Trabzon 2000, s. 303-307.

³⁹ Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Anlaşması*, Ankara 2006; Necmettin Aygün, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Trabzon 2005.

⁴⁰ Özgür Yılmaz, *Tanzimat Döneminde Trabzon*, İstanbul 2014, s.255-289,406-429; Mübahat S. Kütükoğlu, "XX. Yüzyılda Trabzon Ticareti", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, s.100-101.

olmakla beraber⁴¹ bu potansiyel 19. yüzyıla gelindiğinde bireysellikten çıkıp şirketleşmeye doğru yönelmiştir. 1870 yılında bir grup müteşebbis bir araya gelip sermayelerini birleştirerek “Şirket-i Menafi-i Trabzon” ismiyle bir şirket kurmak amacıyla Babiâli’ye müracaat etmişlerdir. Yapılan başvuru, Şura-yı Devlet’te değerlendirilerek, İstanbul’da ikamet eden şirket ortaklarından Ali Efendi daireye çağrılmış ve kendisine, yürürlükte bulunan nizamnameye uyması koşuluyla kuruluşun kabul edildiği ve faaliyete geçmek için durumun 18 Şubat 1870 tarihli bir yazıyla Trabzon vilayetine yazıldığı bildirilmişti. Ancak kuruluş için izin alan bu şirketin faaliyete geçip geçmediği ya da geçtiyse hangi alanlarda faaliyet gösterdiğine dair bir bilgi mevcut değildir.⁴²

Yine 1870 yılında başkanlığını Nemli- zade Hacı Ahmet Efendi’nin⁴³ yaptığı Arnavud- zade Ahmet ve Abdullah Efendi- zade Ali Şefik Efendilerin isimleri ile adlandırılan 9.000 adet sim mecdiye sermayesi ve 500 hisseli bir kolektif şirket kurulduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴ 1871 yılında ise anonim bir şirket kurulduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵ 1873 yılında bu defa madencilik alanında faaliyet göstermek üzere Trabzon’da “Anadolu” ismiyle bir anonim şirket kurmak için girişimde bulunulmuş ve hükümete müracaat edilmiştir. Ancak maden yatakları ve rezervinin somut olarak tespit edilmediği ve bu suretle halktan para toplanmasının sakıncalı olduğu, ancak nizamına uygun olarak önce arama yapılması ve maden tespit edilmesi halinde yeniden yapılacak müracaata izin verileceği, Trabzon valiliği aracılığıyla başvuru sahiplerine bildirilmiştir.⁴⁶

II. Meşrutiyet ülke genelinde olduğu gibi Trabzon’da da siyasetten ekonomiye eğitimden sağlığa pek çok alanda önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur.⁴⁷ Ülke siyasetinde etkili olan İttihat ve Terakki Partisi Trabzon’da da kısa süre içinde şubelerini açarak faaliyetlere başlamıştır. Ülke genelinde tarımı ve sanayii geliştirerek dışa bağımlılığı azaltmak isteyen ve

⁴¹ Kırım Savaşı sırasında Trabzon Eyaleti sınırları içerisinde toplanan yardımların önemli bir kısmının Trabzon esnaf ve tüccarından toplanmış olması bunun göstergelerinden biridir. Sezgin Demircioğlu-Nazım Kuruca, *Trabzon Eyaleti ve Kırım Harbi (Yardımlar)*, Trabzon 2008, s.63-66.

⁴² Hikmet Öksüz -Veysel Usta-Kenan İnan, *Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi (1884-1950)*, Trabzon 2009, s.60-62; Sezgin Demircioğlu, *Osmanlı Belgelerinde Trabzon*, Trabzon 2008, s.176-177.

⁴³ Cumhuriyet Odabaşoğlu eserinde, Trabzon’da kurulan en eski şirketin Nemlizadelere ait olduğunu ifade edip ailenin 1800’lü yıllara kadar geri götürülebilecek bir ticari geçmişe sahip olduğunu belirtir. Cumhuriyet Odabaşoğlu, *Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı*, Ankara, (ty), s.167-168.

⁴⁴ *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, 1870, Haz. Kudret Emiroğlu, Ankara 1993, s.161; 1872 tarihli salnamede de şirketin 3 yıllık geliri hakkında bilgi verilmektedir. Bkz. *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, 1872, Haz. Kudret Emiroğlu, Ankara 1994, s.175.

⁴⁵ *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, 1871, Haz. Kudret Emiroğlu, Ankara 1993, s.177.

⁴⁶ Öksüz ve diğerleri, *a.g.e.*, s.62; Demircioğlu, *Osmanlı Belgelerinde Trabzon*, s.180-181.

⁴⁷ II. Meşrutiyet döneminde Trabzon hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Volkan Aksoy, *II. Meşrutiyet Dönemi’nde Trabzon*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon 2014.

ekonomik kalkınmayı daha ilmi bir altyapıya kavuşturmaya çalışan cemiyet bu alana yönelik okullar açılmasını istemiştir. Bu doğrultuda Trabzon'da 1908 yılında Sanayi Mektebi açılmış ardından diğer okullar onu takip etmiştir.⁴⁸

II. Meşrutiyet döneminde takip edilen milli iktisat politikası doğrultusunda Trabzon'da şirketleşme devam etmiştir.⁴⁹ Sermaye sahipleri birikimlerini bir araya getirerek kalkınma hamlesini sağlamak istemişlerdir. 1909 yılında tuğla, kiremit, çimento ve buna benzer toprak mamulleri imal etmek üzere tüccardan Cemal Bey ve diğer ortakları tarafından bir fabrika kurmak üzere müsaade talep edilmiş. 15 bin Osmanlı altını sermaye ile ve 51 sene müddetle “Trabzon Tuğla ve Kiremit Anonim Şirketi” adıyla bir şirket kurulmasına izin verilmişti.⁵⁰ Aynı yıl (1909) Trabzon'un elektrikle aydınlatılması ve bunun için gerekli tesisatın kurulması için girişimde bulunulmuşsa da imtiyaz başvurusu reddedilmiştir.⁵¹

Envâr-ı Vicdan Kollektif Şirketi ve Talimatnamesi

Trabzon'da II. Meşrutiyet döneminde kurulan şirketlerden birisi de Envâr-ı Vicdan⁵² Kollektif Şirketi'dir. Basın-yayın hayatında örneğine az rastlanan şirketlerden birisi olması açısından önem arz eden şirket, talimatnameye göre kollektif bir şirket olarak kurulmuştur.⁵³ Bu tür şirketlerde kurucular sadece verdikleri sermaye ile değil tüm mal varlıkları ve birikimleriyle şirketin üyesi sayılırlar. Bundan dolayı bu tür şirket kurucuları ekseriye

⁴⁸ Öksüz ve diğerleri, *a.g.e.*, s.113-118; Mesut Çapa, “Trabzon'da Eğitim”, *Trabzon 2006*, s.424-425; Hüseyin Albayrak, *Trabzon Milli Eğitim Tarihi*, C:1, Trabzon 2008, s.99-101.

⁴⁹ Trabzon'da Milli İktisat uygulamaları hakkında bkz. Rahmi Çiçek, “Trabzon'da Milli İktisat Uygulamaları ve İktisadi Faaliyetlerin Gelişimi”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: 1, S: 1, Ocak 2011, s. 159-188; Rahmi Çiçek, “Cumhuriyet Dönemi Milli İktisat Uygulamalarına Bir Örnek: Trabzon Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 12, Bahar 2012, s. 143-168.

⁵⁰ Öksüz ve diğerleri, *a.g.e.*, s.79; Demircioğlu, *Osmanlı Belgelerinde Trabzon*, s.216-217.

⁵¹ Bu girişimin hayata geçirilmesi ancak Cumhuriyet döneminde mümkün olmuştur. Bkz. Murat Küçükkuşurlu, “Cumhuriyet Devrinde Bir Sanayi Örneği: Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketinin Kuruluşu”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S:3, (Güz 2007), s.91-116. Muzaffer Başkaya, *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Trabzon'da Ekonomik Hayat (1923-1950)*, Trabzon 2015, s.187-201. Murat Küçükkuşurlu, “Visera (Işıklar) Santrali ve Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketinin Faaliyetleri”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S:10, (Bahar 2011), s.101-124.

⁵² Envâr-ı Vicdan (Vicdanın Nurları) 29 Ekim 1909'da (16 Teşrin-i evvel 1325) Trabzon'da yayın hayatına başlayan haftalık edebi ve siyasi bir risale yani gazetedir. Fakat 8 sayfa (20 x 27 cm) ölçüdeki bir yayının mecmua(dergi) olarak değerlendirilebileceği de ifade ediliyor. İmtiyaz sahibi Ali Rıza (Pulathaneli) olan gazetenin sorumlu müdürü Ali Osman, müessisi ise Zeyne'l-'âbidin'dir. Ömer Seyfettin ve Trabzon'un tanınmış simalarından İbrahim Alaattin Gövsa gazetede yazıları yayınlanan kişilerden bazılarıdır. Bkz. Hüseyin Albayrak, *Diünden Bugüne Trabzon Basım(1869-2009)*, Ankara 2010, s.94-101. Mustafa Reşit Tarakçıoğlu da, eserinde Envâr-ı Vicdan'dan dergi olarak bahsetmektedir. Bkz. Hikmet Öksüz-Veyssel Usta, *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı, Hatıratı ve Trabzon'un Yakın Tarihi*, Trabzon 2008, s.155.

⁵³ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

birbirlerini tanıyan, birbirleriyle iyi anlaşılan kimselerdir. Diğer şirketlere göre bu şirketlerde güven ve emniyet ön plandadır.⁵⁴

Şirket talimatnamesinin yayımlandığı tarihin 1326 yılının Haziran ayı başları olduğu, talimatnamenin birinci maddesinden anlaşılmaktadır.⁵⁵ Ancak şirketin kuruluşu ile ilgili elde başka bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle şirketin kurulduğunu iddia etmek pek mümkün görünmemektedir. Talimatnameyi Trabzon'da bir kollektif şirket kurma denemesinin, şirket kuruluş esas ve ilkelerini belirleyen ve buna ortak olmak isteyenleri davet eden, gelecek talebe göre de şirketi kurmayı planlayan bir gazete ilanı mahiyetinde değerlendirilmekte fayda vardır. Eldeki bilgilere göre anlaşılan o ki yeterli talep oluşmadığı için şirket kurma amacı sadece teşebbüste kalmıştır.

Talimatname dört fasıl ile biri geçici olmak üzere 26 maddeden oluşmaktadır. Birinci fasıl, “Şirketin Sûret ve Maksad-ı Teşkîli” başlığı altında dört maddeden; ikinci fasıl “Umûr-ı İdâre” başlığını taşımakta olup yedi maddeden; üçüncü fasıl “Gazete” ile ilgili olup altı maddeden ve dördüncü fasıl da “Mevâd-ı Müteferrika” adıyla sekiz maddeden oluşmaktadır. Ek olarak talimatnamenin tadil olunabileceği durumları belirten kısa bir “Madde-i Muvakkata” bulunmaktadır. Talimatnamenin Osmanlı'da 19. yüzyıl boyunca yürütülen kanun yapma ve tüzük oluşturma anlayışına uygun bir şekilde tasnifli olarak kaleme alındığı görülmektedir. Öyle ki metnin biçimsel mantığı dikkatli bir şekilde incelendiğinde diğer kanun ve tüzükler bir yana bu talimatname için Kanûn-ı Esâsî'nin model alındığı bile düşünülebilir. Böylesi bir tercihte şüphesiz gerçek kişiliklerden tüzel kişiliklere doğru geçişte ilke ve kuralları sağlam bir şekilde dikte ederek bireysel inisiyatifin önünü kesmeyi amaçlayan ve böylece insanları yazılı kurallarla bağlamak isteyen Tanzimatçı anlayışın derin etkileri bulunmaktadır. Nitekim metnin içeriği bazı noktalarda oldukça detaylı bir şekilde kaleme alınmış ve her türlü bireysel davranışı kısıtlayıcı tedbirlere başvurulmuş görünmektedir. Metnin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi bu hassasiyeti ortaya çıkaracaktır.

Belirtildiği üzere talimatnamenin birinci kısmında şirketin kuruluş amacı ortaya konulmaktadır. Ancak burada Envâr-ı Vidan'ın kuruluş sermayesinin nasıl oluşturulacağı da belirtilmektedir. Maddeler ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde bu hususlar görülecektir.

Birinci maddede şirketin kuruluşunun somut amacı açık bir şekilde Envâr-ı Vidan gazetesini çıkarmak olarak belirtilmekte ve böylece şirketin Trabzon'da basın-yayın faaliyetlerini geliştirmek ve bu yolla halkın aydınlatılmasını sağlamak olduğu ortaya çıkmaktadır.⁵⁶ Nitekim maddenin üzerinde durduğu önemli bir konu da ileride şirketin gelişip büyümesine paralel olarak

⁵⁴ Atalay, *a.g.t.*, s.90.

⁵⁵ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁵⁶ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

şirket bünyesinde bir de matbaanın kurulacağını beyan edilmesidir. Bu husus mevcut haliyle şirketin sınırlı bir sermaye ile kurulduğunu, henüz çok yönlü basın-yayın faaliyetlerine girişebilecek parasal kaynaklarının bulunmadığını ortaya koymaktadır. Okuma-yazma oranının çok düşük olduğu o günün şartlarında basın-yayın faaliyetleri üzerinden büyük sermaye birikiminin oluşturulamayacağı göz önüne alınırsa, şirketi kuranların asıl amacının para kazanmak olmadığı düşünülebilir. Bunun yerine Trabzon'da kültürel faaliyetlerin sorunsuzca yürütülmesini sağlayacak, devletten bağımsız finansal ve teknolojik bir alt yapı oluşturmaya yönelik idealist bir yaklaşımın söz konusu teşebbüste belirleyici rol oynamış olma ihtimali öne çıkmaktadır.

İkinci maddede şirketin ömrünün, talimatnamenin yayımlandığı tarihten itibaren 10 yıl olduğuna dair ilginç bir şart bulunmaktadır.⁵⁷ İlginçtir, zira hangi tür olursa olsun bir şirketin faaliyet süresi, öncelikle başarısıyla, daha doğrusu kâr-zarar bilançosunun sağlamlığı ile kâimdir. Burada açıkça şirketin kârına ve zararına bakılmadan ona asgari bir ömür tayin edilmektedir ve doğması muhtemel zararın yükünü talimatnameye koyduğu şartla ortakların sırtına yüklemektedir. Öte yandan bu madde tüzel kişiliğin doğası ile de uyumlu değildir. Çünkü tüzel kişilik, gerçek kişiliğin aksine, amaçları kişilerle sınırlı olmayıp, nesilleri içine alacak hedefleri belirleyen kurumsallaşmaları içerir. Dolayısıyla bir tüzel kişilik inşa edilirken en azından ilke olarak ona ömür tayin edilmez. Ömrü, o tüzel kişiliğin başarısı belirler. Başarılı olursa nesiller boyu, belki yüzyıllarca ayakta kalabilir, başarısızlık durumunda ise çok kısa bir sürede çoğunlukla kendiliğinden ortadan kalkar. Dolayısıyla bu şart, belirtildiği üzere o zamanın koşullarında, üstelik yerel olan bir şirketin kâr etme potansiyelinin çok düşük olmasına rağmen, hayatiyetini devam ettirebilmesi ve bu yolla şirket kurucularının idealizmini gerçekleştirebilmesi için konulmuş gibi durmaktadır. Aksi takdirde kâr etme ihtimali çok yüksek olan bir işe yapılan yatırım on yılla sınırlanmaz ya da hükümetten on yıllık imtiyaz alınmaz. İmtiyaz süresinin daha uzun bir süreyi kapsamaması beklenir. Dolayısıyla bu madde şirket tüzüğünün kapitalist kâr odaklı bir mantıktan ziyade devletçi, hatta halkçı bir ideale bağlılık etrafında şekillendiğini ortaya koyar.

Üçüncü ve dördüncü maddelerde şirketin sermayesinin nasıl oluşturulacağıyla ilgili hükümler yer almaktadır ki burada belirtilen hususlar, ortakları her ay verecekleri belirli bir miktar para ile bağlamaktadır. Buna göre şirket ortakları, ilk 3 yıl, her ayın başında en geç 10 gün içinde sermaye olarak 1 mecdiye vermekle yükümlüydüler; şayet gecikme olursa her bir gün için ceza olarak 5 para vermek zorundaydılar.⁵⁸ Bu haliyle Envâr-ı Vicdan, ekonomik bir teşebbüs olmaktan çok, halk yararına çalışır dernek/cemiyet gibidir. Nitekim Envâr-ı Vicdan bir şirket olarak değil de bir dernek şeklinde kurulmuş

⁵⁷ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁵⁸ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

olsaydı, herhalde sadece katılımcılarını ortak yerine üye diye adlandırmak, bu talimatnamenin dernek tüzüğüne dönüşmesi için yeterli olurdu. Elbette kolektif şirketlerde ortaklar belirli bir süreliğine, sabit bir aidat vermekle yükümlü kılınabilirler. Fakat burada ortakların ödemesi düşünülen aylık miktar çok düşüktür ve bu haliyle şirketin çok geniş bir ortak kitlesine sahip olması gerekmektedir. Bu ise şirket kurucularının bir başlangıç sermayesinden dahi yoksun olduklarına işaret etmektedir. Nitekim dördüncü maddede “*Şirketin sermâye-i asliyesi işbu tekâsidden ‘ibâret olmasına mebnî’*” denilerek bu hususa vurgu yapılmaktadır.

İkinci kısımda şirketin örgütlenme biçimi ve idare şekli üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda öncelikle şirketi kimlerin yöneteceği ile ilgili hususlara beşinci maddede değinilmişti. Buna göre şirketin idaresi şirket bünyesinde oluşturulan bir İdare Heyeti tarafından yürütülecekti. İdare Heyeti ise şirket hissedarları tarafından seçilen bir başkan, bir sandık emini ve üç aza toplam beş kişiden oluşacak ve şirketin kuruluş tarihinden itibaren bir ay içinde bu kişiler göreve başlayacaklardı.⁵⁹ On birinci maddeye göre eğer İdare Heyeti’nden biri istifa ederse yerine şirket ortakları arasında yapılan oylamada en çok oy alan kişi tayin edilecekti. Ayrıca bir kişi geçici süreliğine başka bir yere giderse o zaman onun yerine vekil tayin edilecekti.⁶⁰ Burada ilginç bir şekilde İdare Heyeti’nden bir kişinin istifası durumunda yerine gelecek kişinin oy çokluğu esasına dayalı bir seçim sonucunda şirket yöneticiliğine atanacağı belirtilmektedir. Ancak talimatname İdare Heyeti’nin ilk defa oluşturulması sırasında yapılacak olan seçimlerin hangi esasa dayandırılacağı -oy birliği ya da oy çokluğu- hususunda bilgi vermemektedir. Bir başka husus da idare heyetinde meydana gelebilecek bir eksilmenin sadece istifa ile sınırlandırılması; ölüm, görevden alma vb. hususlar sonucu ortaya çıkma olasılığı olan azalmadan hiç bahsedilmemesidir. Aynı şekilde yönetimde kaç üyeliğin boşalması durumunda İdare Heyeti’nin fesh olmuş olacağı, herhangi bir şekilde başkanlık koltuğunun boşalması durumunda yönetimin tamamen düşüp düşmeyeceği ya da sadece başkan seçiminin yenilenmesi yoluyla yola devam edilip edilmeyeceği gibi konular hakkında hiçbir ibare bulunmamaktadır. Bir başka önemli eksiklik de İdare Heyeti’nin kaç yıl görev yapacağına dair bir kaydın talimatnamede yer almamasıdır.

Altı ve yedinci maddeler şirket ekonomisinin nasıl oluşacağı ve mali yapının denetiminin ne şekilde yapılacağı ile ilgiliydi. Buna göre ortaklara, İdare Heyeti’ne özel, büyük bir mühürle mühürlenmiş bir defter verilecekti. Her hissedar aybaşında taksitini sandık eminine verecek ve yapmış olduğu ödemeyi, söz konusu deftere kaydettirecekti (Madde: 6).⁶¹ Ayrıca her mali

⁵⁹ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁶⁰ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁶¹ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

senenin sonunda şirketin kâr ve zararını belirten bir bilanço hazırlanacak ve hissedarlara duyurulacaktı (Madde: 7).⁶²

Talimatname, şirket ortaklarının her birinin yaptıkları ödemeyi kendilerinde bulunan deftere kaydettirmek suretiyle ileride aylık ödemesini yapıp yapmadığına dair çıkacak bir tartışmaya karşı garanti altına alınmaya çalışılıyordu. Bir diğer açıdan da her bir ortak yaptığı ödeme yolu ile şirket bütçesinin boyutu hakkında bilgi sahibi oluyordu. Böylece bizzat hissedarlar şirketin ekonomik gidişatını kısmen de olsa denetleme olanağı elde etmekteydiler. Diğer yandan her mali yılın sonunda şirket bilançosunun, tam kavramı ile söylenirse ortaklar tarafından ibra edilecek olması da başka bir denetleme unsurunu devreye sokuyordu. Böylece şirkete her mali yıl sonunda, bir anlamda mali genel kurul yapma zorunluluğu getirilmekteydi ki, bütün bu denetleme mekanizmalarının önerilmesi aslında karşılıklı güvenden ziyade, bütün eksiklik ve acemiliklerine rağmen, esasları belirlenmiş sağlam bir denetleme mekanizması aracılığı ile oluşturulmaya çalışılan toplam bir şirket istikrar ve güven ortamını inşa etmeye dönük tüzel kişilik temelli bir yaklaşımı açığa vurmaktaydı. Bu ise şirket içi ilişkilerde belirli olanın akrabalık, dostluk, arkadaşlık vb. bağların değil, asgari bir hukuki zeminin geçerli kılınmaya çalışıldığını göstermektedir. Sonuçta Tanzimat döneminin, bütün uygulamalarının temeline koyduğu medeniyet tanımı, 20. yüzyılın başlarında Trabzon'da insanlar arasındaki ilişkilerin temeline iş ortaklığı üzerinden yerleştiriliyordu. Mustafa Reşit Paşa'nın yaptığı bu tanıma göre medeniyet (civilisation), öncelikle “*icrâ-yı nizâmât*”, yani nizamların, kanunların kuralların, kısaca hukukun uygulanması ve hukuka riayet edilmesi idi.⁶³

Şirketin ekonomik yapılanmasında en önemli konulardan biri de şüphesiz *Envâr-ı Vicdan*'ın gelirlerinin nasıl artırılacağı hususuydu. Ancak talimatnamede bu husus oldukça müphem bırakılmıştı. Sekizinci maddeye göre İdare Heyeti'nin öncelikli görevi, şirketin sermayesini koruyup bundan gelir kazanmayı düşünmek ve bunun icabını ekseriyet kararıyla yerine getirmektir.⁶⁴ Sermayeden nasıl gelir kazanacağı ile ilgili herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Bununla birlikte ilgili maddede kullanılan kelime “nemâ”dır. Nemâ çoğalma, artma; büyüme, uzama; üreme; paranın kazancı, fâiz, ribâ anlamalarına gelmektedir. Dolayısıyla bu kelimedden sermayenin para olarak işletilmesi ve faiz yoluyla artırılması kast ediliyor olabileceği gibi çeşitli yatırımlar aracılığı ile anaparanın büyütülmesi ya da hepsi birden ifade ediliyor olabilir. Neticede talimatname İdare Heyeti'ne şirket gelirlerini artırma noktasında, biraz belirsiz de olsa epeyce geniş yetki vermiş görünmektedir.

Dokuz ve onuncu maddelerde İdare Heyeti'nin çalışma usulleri ile ilgili

⁶² *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁶³ Karaçavuş, *a.g.m.*, s. 126.

⁶⁴ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

birkaç temel husus ifade edilmiştir. Buna göre İdare Heyeti'ni oluşturan beş kişiden üçü hazır bulunmadıkça toplanma ve karar alma “câiz” değildi.⁶⁵ Şirket gelirlerinin artırılması için yapılacak uygulamaların oy çokluğuna göre alınacak kararlarla belirleneceği sekizinci maddede belirtilmişti. Buna göre İdare Heyeti bütün kararlarında oy çokluğu esasına uyacaktır denilebilir. Ayrıca şirketle ilgili her türlü kararı, “Karar Defteri” ne kaydetmek zorundaydılar.⁶⁶ Bu suretle hesap verilebilirlik ortaya çıktığı gibi, hangi kararı kimin onayladığı, kimin hangi gerekçe ile onaylamadığı yazılacak şerhlerle ortaya çıkacaktı. Bu ise şirkette şeffaf, denetime açık bir yönetim usulünün benimsenmek istendiğini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır. On birinci madde bir diğer önemli konunun daha altını çizmiş ve gazetenin idari yönetimi ile şirketi birbirinden kesin bir çizgi ile ayırmıştı. Buna göre gazetenin sorumlu müdürü, İdare Heyeti'ne katılamazdı.⁶⁷

Talimatnamenin üçüncü kısmında gazetenin yönetiminde uyulması gereken esaslar belirlenmekteydi. On ikinci maddeye göre Envâr-ı Vidan'ın müdürü, şirketin hissedarlarından, Nâkibü'l-eşrâf-zade Zeynelabidin Efendi'ydı. Eğer onun “meşru” bir mazereti olur ya da müdüriyetten istifa ederse İdare Heyeti'nin kararıyla hissedarlardan birisi müdür olacaktı.⁶⁸ Diğer yandan herhangi bir sebeple gazetenin müdüriyet makamına yeni bir atama gerekirse bu kişinin sadece şirket hissedarlarından biri olabileceği de özellikle belirtilen bir şarttı. Bu şirketin gazete yönetiminde etkili bir şekilde var olmak istediğini ve buraya müdürlük makamını elinde tutarak yön vermek istediğini göstermektedir. Aksi halde şirkete bağlı birimin başına pekâlâ işinin ehli fakat şirket üyesi olmayan bir kişinin ücret karşılığı atanması da mümkündür ki bu yol daha verimli de olabilir. Dolayısıyla şirket kurucularının gazeteyi kontrol etme isteğinin, iyi gazetecilik yapma çabasının önüne geçmiş olduğu görülmektedir.

On üçüncü maddeye göre şirket hissedarları, şirket adına yayınlanacak olan gazetenin kâr ve zararına ortak oldukları için gazetenin revaç görmesi ve yayınlanması için maddi ve manevi yardımda bulunmak zorundaydılar.⁶⁹ Böylece hissedarlar bir yandan kâr etme, kendisine gelir temin edecek bir işi yapma güdüsünü harekete geçirerek teşvik edilmekte diğer yandan doğacak zararı karşılayacak olanların da yine kendileri olduğunu söyleyerek negatif yönden de onları gazete için çalışmaya motive etmek istenmektedir. Ayrıca bu yolla şirket ortaklarının gazeteye katkılarının sürekliliği temin edilmeye çalışılmaktadır.

On dört ve on beşinci maddeler gazetecilik mesleğinin gereği olarak bir gazetede bulunması gereken temel unsurları ve bunların görev dağılımını

⁶⁵ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁶⁶ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁶⁷ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁶⁸ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁶⁹ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

belirlemektedir. Yani yayın politikasını belirleyecek olan kişi yapılan yayınlardan dolayı hükümet karşısında sorumlu olacak olan “*müdir-i mes‘ûle*” aitti. Dolayısıyla şirket gazetecilik faaliyetinden doğabilecek hukuki sorunların sorumluluğunu yayın politikasını belirleyen kişilere yüklemektedir. Diğer taraftan gazetenin idari işleri tamamen İdare Heyeti’ne bırakılıyordu. Ancak burada İdare Heyeti’nden gazete bünyesinde oluşturulacak bir kurul mu kastediliyor yoksa doğrudan şirketin yönetim kurulu mu bu görevi üzerine alıyor belirsizdir. Ayrıca “*gazete hissedarlarının yazı işlerine müdahaleye hakları olmayıp sadece muhabir olabilirlerdi*”⁷⁰ maddesi şirket yönetimi dışındaki hissedarları, gazetenin yayın politikasını belirleme noktasında dışarıda bırakmakta ve gazeteyi hissedarların müdahalelerine kapalı hale getirmektedir. Böylece her önüne gelenin gazetenin yayınına müdahale etmesinin ve belki gazete aracılığı ile kendisine kişisel menfaat devşirme amaçlı girişimlerde bulunmasının önü kesilmektedir. Bütün yetki şirket ve gazete bünyesinde oluşturulacak kurullara devredilmektedir. Bu haliyle hissedarlar arasında seçim yolu ile tesis edilmiş bir hiyerarşi inşa edilmekte, şirketi ve gazeteyi yönetme işi yönetim kurullarına ve sorumlu kişilere devredilmekte, nihayetinde şirketin yönetim dışında kalan diğer ortaklarına idari ve mali denetim hakkı verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında hem şirketin hem de gazetenin dönemine göre modern bir iktisadi işletme olarak kurulmaya çalışıldığını söylemek mümkündür.

On altıncı maddede Envâr-ı Vidan’ın mahiyetinin ne olacağı ortaya konulmakta ve bu bağlamda onun siyasi, fenni, içtimai ve edebi bir gazete olarak yayınlanacağı belirtilmektedir. Ayrıca gazete başlangıçta aynı şekil ve boyutta haftada bir yayınlanacaktı. Buna ek olarak düşünülebilecek on yedinci maddede ise ileride gazetenin muhtevasının genişlemesi halinde günlük olarak yayınlanabileceği ifade edilmektedir. Ancak bu husus İdare Heyeti’nin uygun görmesiyle ve müdürün kararıyla gerçekleşebilirdi.⁷¹

Talimatnamenin dördüncü kısmında “*mevadd-ı müteferrika*” başlığı altında çeşitli konulara değinilmektedir. Bu kısmın ilk maddesi olan on sekizinci maddede tekrar başa dönülerek şirket ve gazetenin kuruluş amacı daha da belirginleştirilmeye çalışılmaktadır. Buna göre şirketin kurulmasının asıl amacı ülkenin (mülk) hizmetkârı olan matbuatı korumak ve şirket hissini halka özellikle telkin etmek olarak belirtilmektedir.⁷² Burada öncelikle mülkün hizmetkârı ifadesi dikkat çekmektedir. Zira klasik Osmanlı söylemi mülk ü millet ve din ü devlet olarak ifade edilen iç içe geçmiş dört ana kavramı öne çıkarır. Burada önemli olan devletin dinle, mülkün de milletle anılmasıdır. Yani talimatnamede geçen mülk kelimesi geleneksel söylemle birleştirildi-

⁷⁰ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁷¹ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁷² *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

ğinde doğrudan millete de atıf yapar. Bunun sonucu olarak talimatname açısından vatan ve millet diğer ikisinin önüne geçer. Dolayısıyla şirketi kuranların önceliğinin vatani korumak ve geliştirmek olduğu sonucuna varılabilir. Zira vatani koruyacak olan devlet değil, devletin gerçek iradesini oluşturan millettir. Millet fertlerinin vatanına yapacağı en büyük hizmetlerden biri ise bir araya gelmek suretiyle sermaye oluşturmak ve şirketler kurarak ülkenin iktisadi kalkınmasına katkı yapmaktır. Bu ise ancak medeniyetin gereği olan ve insanda fitri bir özellik olarak bulunan medenileşme-toplumsallaşma eğiliminin, başka bir deyişle birlikte iş yapabilme kapasitesinin öne çıkması ile mümkün olacaktır. İşte bu yüzden *Envâr-ı Vicdan*, bir örnek olarak birçok insanının bir araya gelmesiyle bir şirket kurulabileceğini ve başarılı bir şekilde bu işin yürütülebileceğini Trabzon'da halka göstermek istemektedir. Dolayısıyla şirket bu doğrultuda bazen neşriyatta bulunacak, şirket adına konferanslar verilecek, vatanın faydasına olacak şekilde yayınlanan cerideler, risaleler çıkarılmak suretiyle gazeteye maddi ve manevi anlamda yararlı olmaya çalışılacaktı.⁷³ Nihayetinde halk bilinçlendikçe gazete de gelişecekti. Gazetenin gelişmesi ise şirketin başarısı olacaktı. Böylece Trabzon halkı kollektif bir şirketin başarılı olabileceğinin somut örneğini kendi gözleriyle görecekti. Ayrıca bütün bu yayın faaliyetleri halkın çağının bilgi ve kültürüyle donanarak aydınlanmasına hizmet edecekti. Böylece hem iktisadi hem de bilimsel-kültürel kalkınma gerçekleşecekti.

On dokuzuncu maddeye göre ikinci maddede belirtilen müddetin (on yıl) bitiminden önce şirketten ayrılmak isteyen hissedarlara kâr verilmeyeceği gibi şirkete koydukları sermayenin %15'i alikonularak geri kalanı kendilerine verilir ve şirket ile ilgileri kesilirdi.⁷⁴ Yirmi dördüncü maddeye göre üç ay taksitini vermeyen hissedarlar hakkında on dokuzuncu maddedeki hükümler yerine getirilirdi.⁷⁵ Yirminci maddede ise hissedarların şirketteki haklarını şirket ortağı olmayan bir kişiye devredemeyecekleri özellikle belirtiliyordu. Bununla birlikte böyle bir işlem yaptıklarında bunu İdare Heyeti'ne bildirerek "*evrâk-ı müsbete makâmında*" saklanmak üzere yönetime bir senet vermek zorundaydılar.⁷⁶ Bütün bu maddeler şirketin sürekliliğini sağlamak ve ortakların keyfi bir biçimde istediklerini yapmalarının önüne geçebilmek için konmuş görünmektedir. Yukarıdan beri yapılan analizler, şirketi kuranların temel kaygısının keyfiliği önlemek ve şirketi asgari on yıl ayakta tutabilmek olduğunu açıkça göstermektedir. Bu maddeler bu kaygıyı giderecek şartları perçinlemek amacıyla oluşturulmuş görünmektedir. Neticede bir kez şirket ortağı olduktan sonra ayrılmaya kalkmak, ya da taksitini ödemeyerek şirket ekonomisinin gidişatını aksatmak; o kişinin kendisi açısından maddi zararlar

⁷³ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁷⁴ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁷⁵ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁷⁶ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

sonuçlanacaktır. Böylece şirkette asgari bir disiplin sağlanacaktır. Ancak bu tür disiplinsizliklerle ilgili kararları İdare Heyeti'nin mi yoksa bütün hissedarların bulunduğu bir genel kurulun mu vereceği belirsizdir.

Yirmi birinci maddeye göre on yıllık sürenin bitmesine üç ay kala şirket yönetim kurulunun davetiyle bütün ortakların katıldığı genel kurul yapılacak ve şirketin faaliyetlerine devam etmesi ya da etmemesi oy çokluğu ile karara bağlanacaktır. Genel kurula katılmayan ortakların bu konudaki görüşleri dikkate alınmayacaktır.⁷⁷ Bir şirketin genel kurulunun on yıl ara ile yapılması ilginç bir durum ortaya çıkarmaktadır. Zira daha önce belirtildiği gibi mali genel kurul benzeri bir toplantı her yıl yapılacaktır. Ancak şirketin genel yönetimi kuruluş aşamasından sonra İdare Heyeti'ne devredilecek ve bundan sonra şirketle ilgili bütün kararları bu yöneticiler verecekti. Bu hissedarları on yıl boyunca şirketin karar alma mevkiinden uzak tutmak anlamına geliyordu. Üstelik şirketin yönetimiyle ilgili alınan kararların hesabını soracak etkili bir denetim mekanizması da bulunmamaktaydı. Yukarıda belirtildiği üzere hissedarların denetim hakkı mali konularla sınırlandırılmış gibiydi. Mevcut şartlar altında insanların şirkete sermaye koymaları pek düşünülebilecek bir konu değildir. Bu husus şirketin neden faaliyete geçemediğini aydınlatmaya belki yardım edebilir. Nitekim hiç kimse parasını on yıllığına yöneticilerini seçmekten başka neredeyse hiçbir yetkisinin bulunmadığı bir şirkete vermez. Ayrıca talimatnamede, ortaya çıkması muhtemel kârın hissedarlar arasında nasıl pay edileceği, ödemelerin hangi dönemlerde yapılacağı ile ilgili konularla ilgili herhangi bir açıklamaya da rastlanmamaktadır.

Bundan sonraki maddeler daha teknik içerikli idi ve talimatnamenin hangi şartlar ve süreçler gerçekleştikten sonra yürürlüğe gireceğini açıklamaktaydı. Yirmi ikinci maddeye göre bu talimat hükümleri, şirketin tamamen oluşmasından üç ay sonra mukavelelerle tasdik ettirilecekti.⁷⁸ Talimatname haricinde yapılacak işlemler İdare Heyeti'nin oy çokluğu ile kararlaştırılabilir (Madde: 23).⁷⁹

Son maddede şirkete dâhil olan kişilerin bu talimatname hükümlerini kabul etmiş olacakları ve muhtevasına itiraza asla hakları olmadığı belirtilmekteydi (Madde:25).⁸⁰ Ancak talimatnameye eklenen geçici bir madde ile talimatnamenin mukavele ile tasdikine kadar, ilgililere bildirilmesi şartıyla bazı maddelerin düzeltilebileceği/değiştirilebileceği ya da yeni maddeler ilave edilebileceği belirtilerek yirmi beşinci madde geçici bir süreliğine de olsa yumuşatılıyordu.⁸¹ Bu iki madde ancak hazırlanan talimatnamenin her duruma cevap verebilecek bir mükemmelliğe eriştiğine dair bir kanaatin eseri olabilir.

⁷⁷ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁷⁸ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁷⁹ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁸⁰ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

⁸¹ *Envâr-ı Vicdan*, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

Üstelik yeni durumlarla ilgili karar alma yetkisi İdare Heyeti'ne bırakılarak hissedarlar devre dışı bırakılıyordu. Ortaklar bir defa onayladıkları talimatnamede hiçbir değişiklik talep etme hakkına sahip olmayacaklar ama seçtikleri yöneticiler istedikleri kararı alabileceklerdi. Ancak ortaklar şirket faaliyetlerinden doğması muhtemel zararı çekmek zorundaydılar. Yirmi birinci maddeden anlaşıldığı kadarıyla şirketin genel kurul yapabilmesi için davet yetkisi sadece İdare Heyeti'ne aitti ve o da on yılın sonunda yapabiliirdi. Bu haliyle talimatname bürokratik bir zihniyetin eseri gibi durmaktadır. Zira bir kollektif şirketin katılımcılarını, şirketin en fazla on yıl sürmesi muhtemel ömrü boyunca, karar alma mekanizmalarının dışında tutmayı tasarlamaktadır. Dolayısıyla bu durum şirketin kurulamamasında etkili olmuş olabilir.

Bütün bu incelemeler kısaca hülasa edilecek olursa, öncelikle talimatnamenin bir şirket ana sözleşmesinden ziyade dernek tüzüğüne benzediği söylenebilir. Metin ruhunu bürokratik anlayışın oluşturduğu görülmekle beraber bazı noktalarda acemice yazıldığı da gözden kaçmamaktadır. Sözgelimi şirketin kuruluş amacı birinci kısımda ortaya konulmuşken dördüncü kısımda tekrar bu konuya dönülmektedir. Oysa şirketin amacı ile ilgili akla sonradan gelen bir takım hususlar pekâlâ birinci kısma eklenebilirdi. Tabii bu yeni konular kaleme alındığı sırada talimatnamenin gazetede yayınlanmak üzere dizgisinin yapılmış olması gibi bir takım teknik zorluklar yoksa. Bir başka husus ise şirketin gelirlerinin temini noktasında ortaklardan alınacak aylık aidat belirgin olarak öne çıkmakta ve bu hususa talimatnamede özel önem verilerek detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Ancak bir kâr-zarar ortaklığı öneren şirket, elde edilmesi muhtemel kârın nasıl paylaşılacağı, bu ödemelerin nasıl yapılacağı hakkında hiçbir madde içermemektedir. Üstelik hissedarların şirketteki haklarının ne olacağı konusu da pek açık değildir. Şirket talimatnamesinin mahiyeti ile ilgili olarak öne çıkan husus; metnin biçimsel açıdan belirli bir düzeni yansıttığı, fakat içerik açısından düzenli ve sistematik olmadığıdır.

Sonuç

II. Meşrutiyet döneminde takip edilen iktisadi politikaların ve şirketleşme alanındaki gelişmelerin etkisiyle milli şirketler ülke genelinde yaygınlaşmıştır. Trabzon'da kurulmak istenilen şirketlerden birisi de incelendiği üzere Envâr-ı Vicdan Kollektif Şirketi olmuştur. Envâr-ı Vicdan'da yayınlanan talimatname, Trabzon'da 1910 yılında gazetenin adı ile anılan bir şirket kurulmak için harekete geçildiğini ve bu doğrultuda bir talimatname hazırlandığını göstermektedir. Ancak arşiv malzemesi dâhil hiçbir kaynaktan şirketin bundan sonraki süreci ile ilgili bilgi bulunamamıştır. Bununla birlikte bu talimatname en azından basın-yayın hayatında hizmet vermek amacıyla böyle bir şirket kurmaya teşebbüs edildiğini göstermesi açısından önemlidir. Zira metinden de anlaşılacağı üzere talimatnamenin resmi bir belge halini

alması ve şirketin kurulabilmesi için onaylı bir sözleşme haline gelmesi gerekmektedir. Oysa belirtildiği gibi talimatname Envâr-ı Vidan'da yayınlanmış fakat arkasından konuyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Şu halde bu talimatname, kurulmuş bir şirketin değil de kurulmak istenilen bir şirketin yönetim esaslarını belirleyen bir taslaktır denilebilir.

Talimatnamenin hazırlanış biçimine bakıldığında, iktisat terminolojisi ile söylenecek olursa gerçekte bir şirket ana sözleşmesi olması gereken bu metnin, bürokratik bir evrak gibi durduğu öncelikle ifade edilmelidir. Bu haliyle talimatname, Tanzimat döneminin yeni oluşturulan her kurum ve kuruluşa bir talimatname oluşturmayı ve bu yolla keyfiligi ortadan kaldırarak ilke ve kuralları toplum ve devlet hayatında hâkim kılmayı hedefleyen idealinin sürekliliğini göstermektedir. Üstelik merkezde değil Anadolu'nun bir şehrinde Tanzimatçı anlayış net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Aslında bu tavrı Türkiye'de demokrasinin kurulması ve kurumsallaşmasını doğrudan etkileyen bir hareket olması açısından da önemlidir. Zira kurumlarda başlayan hukukun üstünlüğüne inanç, tüzel kişiliklerin güçlenmesine, bu da bir bütün olarak devletin padişahın mülkü olmaktan çıkarak, modern anlamda devlet denilen tüzel kişiliğe evrilmesine yardım etmiştir. Öte yandan keyfilik yerini hukukun almaya başlaması, yasaların oluşmasında parlamentoyu gündeme getirirken, devlet yönetiminde de kişisel olanın yerine kurumsal iradeyi koymuştur. Bu açıdan Envâr-ı Vidan Şirketi kurulamamış olsa bile kurumsallaşma ve bir tüzel kişilik etrafında ortak iş yapma kültürünün Trabzon'da oldukça ileri bir aşamaya ulaştığını gösteren ilkesel bir deneme olması açısından önemlidir. Ve bazen ilkesel olan, gerçekleşmiş olandan çok daha değerli olabilir ki bizce Trabzon'da böyle bir insiyatifin ortaya çıkması hem Osmanlı Devleti hem de şehir açısından dikkate değer bir husustur.

Şirketin basın-yayın faaliyetlerinde bulunmak üzere kurulmak istenmesi ise Trabzon aydınının halkı bilinçlendirmeye, vatan, millet ve devlet için bir şeyler yapması gerektiğini ona öğretmeye çalıştığını göstermektedir. Öyle görünüyor ki en azından bir kısım Trabzonlu aydın için her şeyden önemli olan halkın aydınlatılmasıdır. Dolayısıyla aydınlanma, çağına uygun bilgi ve kültürle donanma idealine bağlılık, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın taşra kentlerinde de kabul gören bir amaç haline gelmiştir. Trabzon'da Envâr-ı Vidan şirketi denemesi bunun somut bir örneği olması açısından önemlidir.

Aynı şekilde bir burjuva sınıfı, yani gelişmiş sermayedarı olmayan Osmanlı'da halkın elindeki sınırlı meblağı kâr amaçlı bir iktisadi örgütlenmeye dâhil etmesinin önu açılmaya çalışılmıştır. Böylece ekonomik kalkınma için gerekli sermaye birikiminin şirketler aracılığı ile temin edilebileceği halka gösterilmek istenmiştir. Tanzimat'ın ideallerinden biri olan ve insanın sosyal bir varlık olduğu ön kabulüne dayanan "*birlikte iş yapabilme becerisi*" nin bu suretle geliştirilmek istenmesi, ne yazık ki şirket kurulma aşamasında kaldığı için başarısızlığa uğramış, istenilen hedefe ulaşılamamış ve halkın önüne

somut bir başarı konulamamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri muhtemelen şirket talimatnamesinin, şirkete dâhil olması düşünülen ortakların haklarını dikkate almayan bir tarzda kaleme alınmış olmasıdır.

Talimatname bir basın şirketi kurma çabasını yansıtmaması ve Trabzon'da bir ilk olması açısından önemlidir. Genel olarak talimatname metnine bakıldığında o dönemde çeşitli devlet kurumlarına ya da derneklere hazırlanan tüzüklerden pek bir farkı yoktur. Bu nedenle pek orijinal bir tarafı bulunmamaktadır. Bununla birlikte bir şirket ana sözleşmesi adlandırmasını hak edip etmediği ile ilgili karar herhalde iktisatçılar tarafından daha sağlıklı olarak verilebilir. Bunun ötesinde talimatname sistematik bir bütünlük sergilemez. Sözgelimi şirketin idaresi ile ilgili hükümler metnin çeşitli yerlerine dağılmış durumdadır. Bir şirket yönetimi için hayati derecede önemli olacak bazı hususlar ya müphem bırakılmış, ya da hiç değinilmemiştir. Şirkette mali denetimin esas olması talimatnamenin olumlu yanlarından birini oluşturur. Ancak hissedarların on yıl boyunca yönetimden ve karar alma mekanizmalarından uzak tutulmaları ve idari konularda hesap soracak bir kanalın bulunmaması söz konusu metnin başlıca olumsuzluk ve/veya eksikliğidir.

Bütün kusurlarına ve hatta yarıda kalmış olmasına rağmen Trabzon'da Envâr-ı Vidan adı altında bir kollektif şirket kurma denemesinde bulunulması ve bunun için bir talimatname hazırlanması Osmanlı modernleşme çabasının zihinlerde ulaştığı noktayı göstermektedir. Sadece bu husus bile Envâr-ı Vidan'ı ilkesel bir değere oturtmakta ve ileride ortaya çıkacak şirketleşme ve basın-yayın faaliyetleri için bir ön çalışma olması bakımından değerli hale getirmektedir.

KAYNAKLAR

ENVÂR-I VİCDAN, 21 Mayıs 1326 (3 Haziran 1910)

AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri-“Ottoman Securities”*, Tarih Vakfı, İstanbul 2001.

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

AKSOY, Volkan, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Trabzon*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon 2014.

ALBAYRAK, Hüseyin, *Trabzon Milli Eğitim Tarihi*, C:1, Trabzon Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Trabzon 2008.

ALBAYRAK, Hüseyin, *Dünden Bugüne Trabzon Basını(1869-2009)*, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara 2010.

ATALAR, Münir, “XIII. Ve XIV. Yüzyıllarda Karadeniz Ticaretinde Trabzon’un Yeri ve Önemi, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)*, Trabzon 2000, s.131-135.

ATALAY, Ahmet, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Konya’da Şirketleşme ve Millî Bankacılık Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2010.

AYGÜN, Necmettin, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon’da Ticaret*, Serander Yayınevi, Trabzon 2005.

BALCI, Ramazan-İbrahim SİRMA, *Ticaret ve Ziraat Nezareti- Memalik-i Osmaniye’de Osmanlı Anonim Şirketleri*, Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2012.

BAŞKAYA, Muzaffer, *Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Trabzon’da Ekonomik Hayat (1923-1950)*, Serander Yayınevi, Trabzon 2015.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, “*Hukukî İslâmîyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*”, C:7, Bilmen Basın ve Yayınevi, İstanbul, ty.

BOSTAN, İdris, “Karadeniz’in Dış Ticarete Kapalı Olduğu Dönemde Trabzon Limanı”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri(6-8 Kasım 1998)*, Trabzon 2000, s. 303-307.

CLARK, Edward C., “Osmanlı Sanayi Devrimi”, Çev. Yavuz Cezar, *Tanzimat-Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Edt: Halil İncalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s.755-772.

ÇAPA, Mesut, “Trabzon’da Eğitim”, *Trabzon 2006*, Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, s.405-505.

ÇİÇEK, Rahmi, “Trabzon’da Millî İktisat Uygulamaları ve İktisadi Faaliyetlerin Gelişimi”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: 1, S: 1, Ocak 2011, s. 159-188.

-----, “Cumhuriyet Dönemi Millî İktisat Uygulamalarına Bir Örnek: Trabzon Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 12, Bahar 2012, s. 143-168.

ÇİZAKÇA, Murat, *İslam Dünyasında ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi*, Çev. Şehnaz Laykel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

DEMİRCİOĞLU, Sezgin, *Osmanlı Belgelerinde Trabzon*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2008, s.176-177.

DEMİRCİOĞLU, Sezgin - Nazım KURUCA, *Trabzon Eyaleti ve Kurum Harbi (Yardımlar)*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2008.

ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, C:5, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1995.

GEDİKLİ, Fethi, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Mudarabe Uygulaması*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.

GİZ, Adnan, “İslah-ı Sanayi Komisyonu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C:5,İletişim Yayınları, İstanbul 1985,s.1360-1362.

GÜRSEL, Seyfettin, “1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C:3, İstanbul 1985, s.688-690.

HİRSCH, E., “Ticaret Kanununun İslahı Hakkında Fikirlerim”, Çev. Halil Arslanlı, *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Yıl:3, S:12, (1937), s.442-489.

KARAÇAVUŞ, Ahmet, “Temeddün'den Medeniyete (Civilisation): Osmanlı'nın İnsan Toplum ve Devlet Anlayışının Değişimi Üzerine Bir Deneme”, *OTAM*, S: 37, (2015), s. 165-169.

KAZGAN, Haydar, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Şirketleşme*, 1999,Creative Yayıncılık.

KİLİ, Suna -Şeref GÖZÜBÜYÜK, *Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

KORALTÜRK, Murat, *Şirket-i Hayriye-1851-1945*, İDO İstanbul Deniz Otobüsleri Sanayi ve Ticaret A. Ş., İstanbul 2007.

KORALTÜRK, Murat, “Osmanlı Devleti'nde Şirketleşme, İlk Anonim Şirket ve Borsanın Kuruluşu”, *Osmanlı*, Edt: Güler Eren, C:3,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.442-448.

KÖSE, Murtaza, “Tarihi Süreçte Şirketler ve Fonksiyonları”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 16, S: 50, (Kış 2012), s.273-284.

KÖSE, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

KÜÇÜKÜĞURLU, Murat, “Visera (Işıklar) Santrali ve Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketinin Faaliyetleri”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S:10, (Bahar 2011),s.101-124.

KÜÇÜKÜĞURLU, Murat, “Cumhuriyet Devrinde Bir Sanayi Örneği: Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketinin Kuruluşu”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S:3, (Güz 2007), s.91-116.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı- İngiliz İktisâdî Münasebetleri (1580-1850)*,Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

-----, “XX. Yüzyılda Trabzon Ticareti”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, s.97-131.

ODABAŞIOĞLU, Cumhur, *Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı*, İlk-San Matbaası Ltd. Şti., Ankara, ty.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İmalat Sanayii Alanında Verilen Ruhsat ve İmtiyazların Ana Çizgileri”, *İktisat Tarihi Yazıları,Bütün Eserleri:3*,Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Ankara 1997, s.57-84.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, “Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı, 1913”, *İktisat Tarihi Yazıları, Bütün Eserleri:3*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara 1997,s.85-104.

-----, “1909-1930 Yılları arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar”, *İktisat Tarihi Yazıları, Bütün Eserleri:3*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara 1997,s.213-278.

ÖKSÜZ, Hikmet -Veysel Usta-Kenan İnan, *Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi (1884-1950)*, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Trabzon 2009.

-----, *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı, Hatıratı ve Trabzon'un Yakın Tarihi*, Serander Yayınevi, Trabzon 2008.

ÖZTÜRK, Yücel, “XIII. ve XVII. Yüzyıllarda Karadeniz Ticareti”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S:97, s.113-136.

SAFRAN, Mustafa, “XII. ve XIV. Yy'da Karadeniz Limanlarının Ticari ve Tarihi Önemi”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, s.459-462.

SARC, Ömer Celal, “Tanzimat ve Sanayimiz”, *Tanzimat-I*, Komisyon, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999,s.423-440.

SATIŞ, İhsan, “İslah-ı Sanayi Komisyonu ve Şirketlerin Teşekkülü: Debbâğ Şirketi Örneği”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2012, C:9, S: 18, s. 417-429.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)”, *Tanzimat- Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Edt: Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s.711-728.

SIRMA, İbrahim, “Osmanlı Anonim Şirketlerinde Kar Dağıtımı”, *Akdeniz Üniversitesi, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C:3, S:2, (2011), s.117-136.

ŞANDA, H. Avni, *Türkiye'de İlk Sermaye Şirketleri (1860-1918)*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 1967, s.1-15.

ŞEKERCİ, Osman, *İslam Şirketler Hukuku- Emek-Sermaye Şirketi(el-Mudaraba)*, Marifet Yayınları, İstanbul 1981.

TEZCAN, Mehmet, “İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla kadar İpek Yolu Ticaret'inde Trabzon'un Yeri”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri(3-5 Mayıs 2001)*,C:1,Trabzon 2002, s.71-90.

TOPRAK, Zafer, *Türkiye'de Milli İktisat-1908-1918*, Doğan Kitap, İstanbul 2012.

-----, “II. Meşrutiyet Döneminde İktisadî Düşünce”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C:3, İstanbul 1985, s. 635-640.

TRABZON VİLAYETİ SALNAMESİ, 1870, Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Ankara 1993.

TRABZON VİLAYETİ SALNAMESİ, 1871, Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Ankara 1993.

TRABZON VİLAYETİ SALNAMESİ, 1872, Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Ankara 1994.

TURAN, Şerafettin, “Karadeniz Ticaret'inde Anadolu Şehirlerinin Yeri”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, s.147-158.

TÜZÜN, Necati, *Şirketler Hukuku Dersleri*, Kalite Matbaası, Ankara (t.y.)

YILMAZ, Özgür, *Tanzimat Döneminde Trabzon*, Libra Yayınevi, İstanbul 2014.

EKLER

ENVÂR-I VİCDAN KOLLEKTİF ŞİRKETİ'NİN TALİMATNAMESİ

Envâr-ı Vicdan, 21 Mayıs 326 (3 Haziran 1910)

Fasıl 1: Şirketin suret ve maksad-ı teşkili:

Madde 1: İleride sermayesinin tezayüd ve terakiminde matbaa dahi küşad ve kâğıt üzerine ahz ve ita muamelesi ifa etmek ve şimdilik buna mebde gazeteyi taht-ı idaresinde neşr eylemek üzere Envâr-ı Vicdan namıyla kolektif bir şirket teşkil olunmuştur.

Madde 2: Şirketin müddeti 326 senesi Haziranı ibtidasından itibaren on senedir.

Madde 3: Şirkete dâhil olan zevat madde-i salifede tayin olunan müddetin ilk üç senesinde ve her ay ibtidasında –sermaye- olarak bir mecidiye itasıyla mükelleftir.

Madde 4: Şirketin sermaye-i asliyesi işbu tekasidden ibaret olmasına mebni taksitlerin on günden fazla tehiri asla caiz değildir. Binaenalyh bu müddeti tecavüz ettiren hissedarandan her gün için beş para ceza-yı nakdi alınacaktır.

Fasıl 2: Umur-ı idare

Madde 5: Şirketin heyet-i idaresi hissedaran tarafından müntehib bir reis ve bir sandık eminiyle üç aza ki ceman beş zattan mürekkeb olacak ve işbu heyet şirketin mebde-i teş teşkili olan Haziran ibtidasından itibaren bir ay zarfında behemehâl tayin ve intihab olunacaktır.

Madde 6: Şirkete dâhil olan hissedarana heyet-i idareye mahsus mühür-i kebir ve zât-ı mühürleriyle mahtum bir defter verilir. Her hissedar aybaşında taksidini sandık eminine ita ile yedindeki defteri dahi kayd ve imza ettirir.

Madde 7: Şirketin umur-ı idare ve hesabiyesi heyet-i idareye mevdu' olmasına ve bundan dolayı hisseana karşı mesul olmalarına mebni her sene-i maliye nihayetinde kar ve zararı mübeyyin bir bilanço tertib ve hissedarana tefhim ve tebliğ olunacaktır.

Madde 8: Heyet-i idare sermayeyi muattal bir halde hıfz ve tevkif eylemeyi nemalandırılması esbabını her an düşünecek ve icabını –ekseriyet kararıyla- icra eyleyecektir.

Madde 9: Heyet-i idare gerek madde-i salifede beyan olunan hususat ve gerek mesail-i saire hakkında ittihaz olunacak mukarraratı karar defteri namıyla –bir deftere kayd ve imza eylemeye mecburdur.

Madde 10: Heyet-i idareyi terkib eden beş zattan üçü hazır bulunmadıkça içtima ve ittihaz-ı mukarrerat caiz değildir.

Madde 11: Heyet-i idareden birinin istifasında yerine hissedaranın ekseriyet-i arasıyla ahiri tayin olunur. Heyetten la-eclil-musalaha bir müddet-i muvakkata için bir mahalle azimet eden zevatın yerine vekil tayin olunabilir. Gazete müdir-i mesulü, heyet-i idare intihab olunamaz.

Fasıl 3: Gazete

Madde 12: Gazetenin resmen hükümete karşı müdir-i mesulü hissedarandan nakibü'l-eşraf zade Zeynelabidin Efendi'dir. Mumaileyhin bir mazeret-i meşruası vaki olur ve müdürüyet-i mezkureden istifa eylemek isterse heyet-i idarenin kararıyla

hissedarandan diğeri tayin olunarak muamele-i resmiyesi ifa ettirilir.

Madde 13: Şirket namına intişar edilecek olan gazetenin hissedaran karından müteneffi' ve zararından mutazarrır olacakları cihetle bunun temin-i revac ve intişarı için muavenat-ı maddiye ve maneviyede bulunmaya mecburdurlar.

Madde 14: Gazetenin umur-ı tahririyesi hükümete karşı müdir-i mesul olan hissedara ve umur-ı idaresi kâmilen heyet-i idareye aittir.

Madde 15: Hissedarın-ı gazetenin umur-ı tahririyesine müdahaleye hakları olmayıp yalnız muhbir olabilirler.

Madde 16: Gazete siyasi, fenni, içtimai, edebi olarak şimdilik aynı şekil ve hacimde olarak haftada bir defa neşr olunacaktır.

Madde 17: İleride gazetenin münderecatı tevsi' ve yevm-i intişaride teksir olunabilecektir. Ancak bu husus heyet-i idarenin tensibi ve müdir-i mesulün inzıمام-ı reyiyile karargir olacaktır.

Fasıl 4: Mevad-ı müteferrika

Madde 18: İşbu şirketin tesis ve teşekkülünden maksad hadim-i mülk ve millet olan matbuatı sıyanet ve şirket hissini halkımıza tamamıyla telkin ile bu babda bir numune olmasına mebni ara sırsa bu kabil neşriyatta bulunulacağı gibi şirket namına konferanslar verilecek, menafi'-i vataniyeyi rehber ederek neşriyatta bulunan ceraid ve resaille ve sa'y dâhilinde manen ve maddeten muavin olacak ve teshil ve temin intişarlarına çalışacaktır.

Madde 19: Şirketin ikinci maddede beyan olunan müddetinin inkızasından evvel şirketten infikak etmek isteyen hissedarana temettu' verilmeyeceği gibi sermayelerinden dahi %15 tevkif olunarak kusuru ita ve şirket ile alakaları kat' olunur.

Madde 20: Hissedarın şirketteki hukukunu hariçten başka birisine devr eyleyemez. Ancak bunu heyet-i idareye ihbar ile evrak-ı müsbete makamında hıfz olunmak üzere heyet-i idareye bir sened itasına mecburdur.

Madde 21: Şirketin inkıza-yı müddetinden üç ay evvel heyet-i idarenin davetiyle hissedaran umumen içtima eyleyecek ve şirketin devam veya âdem-i devamı sülûsan-ı ekseriyet-i ara ile kararlaştırılacaktır. Heyet-i idarenin davet-i vakıasına icabet etmeyen hissedaran bu babdaki reyini iskat eyler.

Madde 22: Şirketin takarrur ve tamamıyla teşekkülünden nihayet üç ay sonra işbu talimat ahkamı mukavelattan tasdik ettirilecektir.

Madde 23: İşbu talimat haricinde yapılacak muamelat heyet-i idarenin ekseriyet-i arasıyla ittihaz ve icra olunur.

Madde 24: Üç ay taksidini vermeyen hissedaran hakkında 19. Madde ahkâmına tevfikan muamele ifa olunur.

Madde 25: Şirkete dâhil olan zevat işbu talimname ahkâmını kabul etmiş demek olmalarına nazaran mündericatına itiraza asla hakları yoktur.

Madde-i Muvakkata: İşbu talimatın mukavelattan tasdikine kadar bazı mevad tadil veya lüzum görülecek bazı mevad ilave olunabilir. Ancak bu husus alakadarana ilan ve işaa olunur.

انوار و جهان

نگرست بدخت ، شمدی اون ایکی پاشندرمک
اون درن پاشنده کلین اوله-جق - دولن
سدنل ایچا کیرجهسک. خلاقه قاراشدکه
دیوان طوره جتار هر امریک اقلاده صلاحت
ایدچکله .

اویخ ؛ نه سعادت .. نه خشاریق .

آه شوکلی نه کلبیدی . وارسون بالام -

نادری کچه سوسون موق سوکین نه اوله

جق !! بارن یوزور ، یشاری کلیر ، الحاصل

سولار اولور ؛ بن دانا سومتار دینایل ایدمه

بوله جقم ، بکلم توالری ادرسه صوقوله جقم .

اویخ ؛ برونن بیوک سادغی اولور ؛ بونن

عالی بخشارلقی بولور ؟

خیال . یغده خیال ؛ امل ، یغده امل ،

یازب . نه بیوده امل ؛ یازب نه واهی خیال .

نسیحانام .. اوج ساعدتیرو خیالاتایمی

انتقال ایچم . یاری حقت کی تلقی ایدیزور .

مش اولدیغ آمال صحیحانک جلمسی خاندیغی

عبارت ایتمش .

یوق . یوق .. بوله خیالی اولور ، هب

حقتت هبسی حقتت !!

ای غلغله قیز ای نگرست بدخت ..

نه طور بیوزرسک ؛ وقت پائلاشوزر سادلی

کولر کلوزور .. اکلر نه بریشی که .. ایشنه

کولر بریشده توله بوله کندی .

- ایکی ییل قاچ کولور . اوزوف ؛ ایشنه

بولوزدن برصلاسه ...

هله ؛ کون حساندن صرفظل ایدمده آی

حسایت باقیم بوند بک بیوک برسولوت وار .

.. م . برمدت تصودتکفره اویخ ؛ غلر وسعت

کسب ایشدی . بن کدیچک قیلر ؛ شاعر ؛

خلفه اوب اولدیغی بولوب طوررکن -

شورله بیسط برحسابه قلاشی درن درن

دوشونککیم عبت ..

آه .. باخقم ؛ نم فیم ، نم سادتم ایچین

نه قدر غیبت کوزکوشیدنی . اون یاشمه قدر

علوم دینه . ششاق اولان مسال مهمدی

- شو ایکی شه طرندده - لسان فراسوی

تحصیل اینکلمک ایچون بکا خصومته خایم

تعیین ایدیرک هر صلاح وقت میتنده خایم

کلیر ، بکا درس یوزردی . هبیوک انسیایت

پدریک بولطف خصومتی قایت قدر اولومده

جقم . اوت اوقوم . اسناد کسب ایتم

بوکون قلمده کی شمه قدرت

مابسی وار

(اوادوجان) شرتکنت تلپاتی

فصل

۱

شرتکنت صورت و مقصد تشکیلی

ماده - ۱ اولروده سرمایسک تیار و تراکده

مطلبه دهی کساد و کفشاروزنه اخذ

واعمالسامله ای طایمان و سدیلک بونا

مدکی شرتکنتیغا ادا رهنده نسر ایچان

انوار و جهان

اوزده (اوادوجان) نایبه فولکنتیف

بشرتکنت تشکیلی اولقیدور

ماده - ۲ شرتکنت مدکی اوجوزرکتر برالی نسی

شیران ایستیلدن ایچیار آن سندر

ماده - ۳ شرتکنته داخل اولان اولرودن نایبه سادده

تمین اولان هدیک ایچان اوج سادده

و هم آتی ایستیلدیه سرمایه - اولاروق

برجیده اعیالسه کلکندیر

ماده ۴ شرتکنت برمایه اصلیه ایچو قیا

بیایان عیارت اولسده یعنی قیبطلرک

اون کولدن قفله تاجیری اصلا جاتر

کلکدر بنا علیه بوسنی خیر اولرودن

جسده اولان هر کون ایچون بش یازه

چرای قلمی آله جقدیر .

فصل

۲

امور اوزده

ماده - ۵ شرتکنت هیت اوزدهی حصه داران

طرندن تشکیلی بریش و برصدلی

ایله اوج اعصاکه جتا بش تالان

مرک اوله جق و ایشو هیت شرتکنته اید

تشکیلی اولان خیران ایستیلدن تیار

برای طرندده هم حال تاسین و اخاب

اوله جقدیر

ماده - ۶ شرتکنته داخل اولان حصه داران هیت

ایچون برصلاسه برصلاسه

شیرت اوزده اولرودن اولرودن اولرودن

اوله جقدیر

حصه دار آتی ایدمه قیبطین صدوق

ایله اعیال ایدر بیلدیگی نه تیزی دهی

قیه واضنا اولرودن

ماده - ۷ شرتکنت اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

اولرودن اولرودن اولرودن اولرودن

انوار وجدان

ماده - ۱۷. ابرو زده غزنیان بدخشان توشک
فصل
۳. نوم انقادنه تکبر اوله پناه چکدر
اغچن و خصوص هیت ادارانک
تشیخی و دیزه سوزان اقدام ایله
قرانچر اوله چکدر .

ماده - ۱۲. غزنیانک رسماً - حکومت زارینو -
مدیر مسئولی حصه ادارانک تئیدیر
اشراق زاده زارینا بادیق شیره ی
مومی الیک برمدنرت شیره ی
زانج اولوز و مدینرت مذکورده ی
استفا ایاک اشیره هیت ادارانک
قرانله حصه ادارانک تئیدی تئین
اوله یق مادیله سبب ایفا تئیدیر ایبر
ماده - ۱۳. شرک تئیه انقار ایدجک اولان
غزنیانک حصه اداران کاردن متنع
و شریندن متغیر اوله چکاری جهله
بولان تئین دواج و انقاری ایچون
مدیوات مادیله و سوزنده بولغنه
مجبورده ی .

ماده - ۱۴. غزنیانک امور تحریریه سی حکومته
قارنوشه مدیه مسئول اولان حصه
داره و امور اداریه سی کاملاً هیت
اداره ی غاندر .

ماده - ۱۵. حصه ادارانک غزنیانک امور تحریریه
سهملاخه ی حلاری غازی و ابوب یاکتر
غیر اوله سایلیر .

ماده - ۱۶. غزیه سیاسی ، فنی ، اجناسی ،
ادبی اوله یق شهیدلک عین شکل
و خصوص اوله یق هتده بر دهم
نشر اوله چکدر .

ماده - ۲۰. حصه ادارانک شرکته کی حقوقی
فصل اولنور .

ماده - ۱۸. اشبو شرکات تئیس و تشکیلاتین
مقصد علم مالک و مسات اولان
ملیوات حیات و شرکات حصسی
خلقنوره تامله تئین ایله بولنده بر
نویه اولیسه منی آرد سرور بو
قیلای تئیر ایله بولاله چی کی شرک
تئیه قورقاسار وریله چک مانع
و طلبان ره یار ایبرک تئیر ایله بولان
جراند و رساله و سوز داخنده منأ
و تائین انقار تئیه چالیته چکدر .

ماده - ۱۹. شرکات اکیجه ی مامده بیان اولان
مستلک اقتصادان اول شرکتین
انقار ایاک استیابان حصه دارله
تئیع وریله چیکی کی سربا یارین
دخیزورده اولوشی و قورق اوله یق
ضوری عتقا و شرکات ایله علاقه ی
فصل اولنور .

انوار وجدان

ماده - ۲۱. شرکات انقاضی مدتین اوج آی
اول هیت ادارانک حصه دارانک حصه
داران عموماً اجماع ایلیچک و شیره
کنک دوام و اعدم مولی نتشان
اکتوت آرایله قرانلایدیر .

ماده - ۲۲. شرکات شرور و غایبه تشکیلات
اوج آی سوز کره اشبو قشبات
اکلشی متلاکین تصدیق ایتدیر .
پله چکدر .

ماده - ۲۳. اشبو قشبات غایبه یلایه چی
مستلک هیت ادارانک اکتوت
آرایله انقاد واجرا اولنور .

ماده - ۲۴. اوج آی تشبیلی ویرسان حصه
داران حقتنده اولن ملقوز تئیمی ماده
اکلشک یوقیلا سمله ایفا اولنور .

ماده - ۲۵. شرکته داخل اولان ذوات اشبو
تئیلیاشله اکلشی قبول ایچون وجدان
اولانریه تئیرا ایتدیر تئیه انقاضه
اصلا حلاری یوقدر .

ماده - ۲۶. اشبو تئیلیانک متلاکین هیت
اوج آی سوز کره اشبو قشبات
اکلشی متلاکین تصدیق ایتدیر .
پله چکدر .

ماده - ۲۷. اشبو قشبات غایبه یلایه چی
مستلک هیت ادارانک اکتوت
آرایله انقاد واجرا اولنور .

ماده - ۲۸. اشبو قشبات غایبه یلایه چی
مستلک هیت ادارانک اکتوت
آرایله انقاد واجرا اولنور .

ماده - ۲۹. اشبو قشبات غایبه یلایه چی
مستلک هیت ادارانک اکتوت
آرایله انقاد واجرا اولنور .

ماده - ۳۰. اشبو قشبات غایبه یلایه چی
مستلک هیت ادارانک اکتوت
آرایله انقاد واجرا اولنور .